

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

РОМАШКО ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 32.019.52;316.334;304.42

**ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

23.00.02- політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса-2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті соціальних наук Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент

СТЕПАНОВА НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА,

Одеський національний університет

ім.І.І.Мечникова

доцент кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор

СІЛЕНКО АЛЛА ОЛЕКСІЇВНА

Одеська національна академія зв'язку

ім.О.С.Попова

завідувач кафедри політології

кандидат політичних наук, доцент

ТКАЧУК ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Південноукраїнський державний педагогічний університет

ім.К.Д.Ушинського

доцент кафедри політичних наук

Провідна установа: Миколаївський державний гуманітарний університет

ім.Петра Могили, кафедра політичних наук,

Міністерство освіти і науки України, м.Миколаїв

Захист відбудеться “ 23 ” березня 2007р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м.Одеса, вул.Піонерська, 2, ауд.513.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м.Одеса, вул.Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “ 22 ” лютого 2007 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

ЄФТЕНІ Н.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена змінами в механізмах і засобах формування політичного і соціокультурного простору буття суспільства, що здійснює перехід до демократії від попереднього тоталітарно-авторитарного режиму. В такий період, як відомо, порушується чимало універсальних основ суспільної інтеграції. В умовах руйнації цих фундаментальних засад суспільного ладу втрачають свою роль звичні практики індивідуальної, групової та макросоціальної ідентифікації, а в суспільстві поширюються ентропійні процеси. Проте, з точки зору теорії складних систем, до яких належить суспільство, їх цілісність та усталена динаміка залежать від якості та характеру комунікацій. Завдяки їм формується соціокультурний простір, тобто сукупність соціальних, культурних, ціннісних чинників, які присутньо впливають на реальність. Водночас, відбувається формування загальнозначущих фундаментальних понять, які утворюють певний політико-семантичний простір. У період кардинальних суспільних перетворень на комунікацію об'єктивно покладаються особливі функції: створення демократичного середовища для толерантної взаємодії людей і груп та реінтеграції всього суспільства навколо нової системи ціннісних орієнтирів.

Поняття реінтеграції акцентує увагу на тих обставинах, що сьогоднішня українська держава є продуктом складних і суперечливих історичних процесів, які залишили у спадок помітні розбіжності у мовних, конфесійних і світоглядних орієнтаціях людей, зумовила регіональну політико-культурну дихотомію України. Тому, демократично налаштована влада покликана забезпечити умови для розвитку широкого і вільного громадсько-політичного дискурсу з приводу державних стратегій, застосування дієздатних принципів гармонійного співіснування політичної спільноти.

Політична комунікація певним чином вивчається різними науками – соціологією, філософією, політологією тощо. Внаслідок цього існують суперечливі уявлення про сутність політичної комунікації, її системні та функціональні якості. Проте, ціннісно-змістові елементи політичного дискурсу залишалися досі поза сферою уваги українських дослідників зазначених наукових напрямків і не були предметом спеціальних політологічних студій. Враховуючи актуальність вивчення політичної комунікації як наймобільнішої зі сфер відображення суспільних трансформацій, зважаючи на попередні наукові досягнення, автор намагався розширити проблемне поле відповідних досліджень, за рахунок вивчення комунікативних практик політичних суб'єктів у справі вироблення під час суспільного полілогу ключових конвенційних понять і концептів, уточнення їх змісту з метою досягнення суспільної злагоди і порозуміння.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри політології Інституту

соціальних наук Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова “Дослідження процесів політичної взаємодії в умовах трансформації суспільства” (№ держреєстрації 0106U006191).

Метою дисертаційної роботи є аналіз впливу змістових аспектів політичної комунікації на процеси соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Згідно з поставленою метою сформульовані основні **завдання** дослідження:

- проаналізувати наукові уявлення про витоки і природу соціокультурної кризи, на тлі якої відбувається становлення української макросоціальної ідентичності;
- довести необхідність використання соціокультурної парадигми для систематизації пострадянських суспільних трансформацій;
- поєднати вивчення ретроспективних концептуальних підходів з аналізом і систематизацією сучасних теорій політичної комунікації, їх сутності і ролі в суспільствах, що трансформуються;
- здійснити реконструкцію змісту поняття “політичний дискурс”;
- з’ясувати стан сучасного соціокультурного простору України як середовища і об’єкта дискурсивних практик владної еліти;
- визначити зміст української національної ідеї та її роль у консолідації суспільства;
- оцінити ідеологічну складову політичної комунікації у контексті завдань соціокультурної реінтеграції та демократичного розвитку країни;
- виявити шляхи оптимізації процесу формування консенсуально-діалогічної моделі політичної комунікації в Україні.

Об’єкт дослідження - соціокультурний і політико-семантичний простір України, які виступають передумовою реінтеграції суспільства на нових комунікативних і ціннісно-змістовних підставах.

Предметом дослідження є характер і зміст вербальних політико-дискурсивних практик як одного з важливих чинників реінтеграції та макросоціальної ідентифікації українського суспільства.

Методи дослідження. Обрано комплексну методологічну стратегію, яка ґрунтується на досягненнях сучасних теорій системно-синергетичної динаміки і соціокультурної парадигми трансформаційного аналізу. Це створює передумови для розгляду і аналізу українського суспільства як складного системного об’єкта, що перебуває в стані біфуркації та радикальної невизначеності, внаслідок чого комунікативний чинник набуває вирішального значення у формуванні нової соціокультурної ідентичності та громадсько-політичної інтеграції країни. У дисертації з політологічного погляду інтерпретується ряд концептуальних надбань та ідей представників постмодерністської філософії соціальної комунікації і комунікативної практичної філософії, а також теорій соціального конструктивізму і комунікативно-дискурсивних основ політики.

Застосовано загальнонаукові та соціогуманітарні підходи і методи: метод аналізу і синтезу, що дав змогу встановити взаємозв'язок і взаємозалежність комунікативних процесів з тенденціями соціокультурної та політичної динаміки; системний метод у його сучасній інтерпретації, що стимулював пошук ефективних форм політичної комунікації як елемента суспільної самоорганізації; описовий метод, за допомогою якого здійснено характеристику сучасного соціокультурного простору України; структурно-функціональний метод сприяв виокремленню певних типів політичного дискурсу; праксеологічний підхід зумовив актуалізацію спостережень у сфері дискурсивних практик окремих політичних суб'єктів; порівняльний метод дав підстави зіставити типологічно схожі і віддалені дані з різних галузей знань під кутом зору політологічної доцільності й аргументованості.

У дисертації використані певні методи емпіричних досліджень, а саме кількісний і якісний контент-аналіз, інтент-аналіз та лінгвопрагматичний метод аналізу номінацій. Джерельною базою дослідження є тексти виступів та інтерв'ю провідних українських політиків, а також висловлювання учасників дискусій у друкованих ЗМІ, присвячених сутності й оцінкам української національної ідеї. Емпіричний матеріал аналітичного експерименту формувався на основі електронних архівів двох всеукраїнських газет "День" і "Дзеркало тижня" впродовж 1999-2005 рр. Використовувалися окремі номери партійної преси, тексти телевізійної та політичної реклами.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена комплексним аналізом політичної комунікації як фактора соціокультурної реінтеграції сучасного українського суспільства.

Вперше у вітчизняній політології здійснено спробу пов'язати характер і темпи пострадянської соціокультурної трансформації з особливостями дискурсивної діяльності політичних суб'єктів; в рамках даного дослідження політична комунікація в своєму ціннісно-змістовому аспекті інтерпретується як один з найважливіших чинників консолідації суспільства.

Подається системний огляд і критичний аналіз різноманітних наукових підходів до поняття "політичний дискурс", а також запропоновано і обґрунтовано критерії виокремлення в структурі політичного дискурсу його суто владного і громадсько-політичного типів за суб'єктно-функціональним критерієм.

Практично доведено доцільність використання в політологічних дослідженнях модифікованих методик і процедур з арсеналу прикладної соціології та лінгвістики, психосемантики, критичного дискурс-аналізу; вони дозволяють з'ясувати характерні риси дискурсивних практик політичних суб'єктів за шкалою конфліктності.

На широкому емпіричному матеріалі визначено тенденції розвитку дискусій у пресі про зміст і роль української національної ідеї як чинника консолідації суспільства; встановлено що сьогодні національна ідея не уявляє собою усталений змістовий конструкт, а слугує своєрідним засобом центрування уваги громадськості до вирішення нагальних потреб суспільного розвитку.

Оцінено ідеологічну складову вербальної політичної комунікації у сучасному українському суспільстві з огляду завдання його реінтеграції в сталу політичну націю; обґрунтовано тезу про непридатність традиційних і штучно вироблених ідеологічних конструкцій щодо консолідації українського соціуму.

Аргументовано, чому в умовах браку нових механізмів формування макроідентичності, наявності політико-культурної дихотомії соціуму, ціннісно-ідеологічної кризи суспільної свідомості об'єктивно зменшується ефективність ідеолого-телеологічної трансформаційної парадигми як підґрунтя державних стратегій і відповідних комунікативних практик влади, що збільшує увагу політичного керівництва до іншої - прагматико-генетичної парадигми.

Запропоновано низку практичних зауважень і рекомендацій, які сприятимуть формуванню в Україні консенсуально-діалогічної моделі політичної комунікації та основ універсальної етики громадянського дискурсу як метаститутів демократії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні висновки і положення дисертаційного дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення феномену політичної комунікації, зокрема її ціннісно-змістових аспектів, як найважливішого чинника процесу демократичної консолідації суспільств, що трансформуються. Результати дослідження можна застосовувати при розробці навчальних програм у системі вищої освіти, підготовці фахівців з політології, соціології, журналістики, прикладної лінгвістики, написанні підручників і навчальних посібників по теоретичній і прикладній політології. Результати емпіричного аналізу дискурсу національної ідеї варто враховувати в процесі розробки і обґрунтування програм соціально-політичного і духовно-культурного розвитку країни та її окремих регіонів. Представлені у дисертації практичні застереження і рекомендації сприятимуть корегуванню професійної діяльності організаторів публічного політичного дискурсу (спіч-райтерів і речників державних посадовців, представників прес-служб владних інституцій, редакційних колективів ЗМІ, політичних публіцистів, оглядачів тощо) і посиленню уваги до його концептуально-змістових елементів.

Апробація результатів дисертації. Головні положення роботи, а також результати досліджень джерел, що використані у дисертації, були оприлюднені на шести конференціях, у тому числі на міжнародній науково-практичній конференції “Україна наукова’2003” (Дніпропетровськ, 2003 р.), IV міжнародній науково-теоретичній конференції “XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія” (Київ, 2005 р.), міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених “Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на межі двох тисячоліть” (Тернопіль, 2006 р.), IV всеукраїнській науковій конференції “Інтелігенція і влада” (Одеса, 2006 р.).

Публікації. Матеріали дисертаційного дослідження відображені у 7-ми публікаціях, з яких 3 – у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура і обсяг роботи. Специфіка проблем, що стали об’єктом дослідження, а також обрана логіка і методологія їх висвітлення, зумовили структуру роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 179 сторінок. Список використаних джерел включає 260 найменувань (20 сторінок). Обсяг додатків – 8 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтована актуальність теми дослідження, сформульована його мета і головні завдання, а також позначені об’єкт, предмет, методи і дослідження, визначена наукова новизна і практичне значення дисертації, її структура й обсяг.

Перший розділ “Політико-комунікативні аспекти соціокультурної динаміки: логіка, методологія і методи дослідження” складається з трьох підрозділів і присвячений обґрунтуванню теоретико-методологічної бази дисертації, аналізу стану вивченості титульної наукової проблеми і уточненню ключових понять.

У підрозділі 1.1. **“Соціокультурний аналіз пострадянських суспільних трансформацій (предметне поле і методологія дисертації)”** викладено сутність соціокультурної парадигми осмислення розвитку пострадянських суспільств, яка може скоригувати і доповнити домінуючі у вітчизняних дослідженнях системно-функціональні, інституційні та процедурні засоби інтерпретації цих процесів. Доводиться, що врахування соціокультурних механізмів дозволяє краще усвідомити унікальність динаміки пострадянського політичного життя і перспективи демократичного транзиту загалом. Деякі західні фахівці (Р. Інглегард, С. Ліпсет, Ф. Фукуяма, П. Штомпка) і вчені пострадянських країн (О. Ахієзер, Л. Бляхер, В. Горбатенко, Л. Іонін, Ю.Саєнко, І. Семененко, В. Степаненко, В. Фадеєв) підкреслюють, що в контексті глобалізації саме соціокультурне поле - найбільш сприйнятливий об’єкт кардинальних змін. Інформаційно-комунікативна революція призвела до порушення традиційних моделей інтеграції національно-територіальних спільнот і фрагментації їхнього культурного досвіду, послабила соціалізуючі функції держави (А. Турен, Дж. Фрідмен). За таких обставин і внаслідок руйнації колись єдиного радянського соціокультурного простору українське суспільство опинилося в стані глибокої ціннісно-світоглядної кризи, поглибленої історично зумовленими цивілізаційними розколами у розумінні різними частинами населення свого минулого і майбутнього. Відновлення системної цілісності та механізмів аутопоейзису (Н. Луман) можливе лише на основі здійснення повноцінної комунікації, завдяки чому відбуваються процеси самопізнання і самоусвідомлення

суспільного організму. Політична комунікація є однією з передавальних ланок між окремими структурами і сегментами соціуму, а її зміст в ідеалі має відображати і конвенційно узгоджувати суспільні уявлення про фундаментальні цінності даного народу, його історичний генезис та роль у геополітичних процесах сьогодення. Як доводиться у дисертації, саме на цих культурно-аксіологічних максимах ґрунтується нова соціокультурна ідентичність як ядро і складова макросоціальної ідентичності українців.

У підрозділі 1.2. **“Політична комунікація: становлення теорії та уточнення концепту”** окреслено історію розвитку комунікативістики та представлено сучасний стан досліджень політичної комунікації. Подано критичний аналіз здобутків найбільш впливових наукових шкіл, зокрема, Франкфуртської (Т. Адорно, Г. Маркузе та ін.) і Анненбергської (Дж. Гербнер, У. Шрам, Д.Маккуейл), які спрямували свій теоретичний пошук на вивчення взаємозв’язків структури і змісту повідомлень в ЗМІ з окремими соціальними і політичними інститутами, а також системою влади у цілому.

Сьогодні у пострадянській науці спостерігається певне зростання кількості робіт із вказаної проблематики, проте вони значною мірою успадковують так звану “американську” традицію з її акцентами на мікрорівні аналізу політичної комунікації, - таких як системно-організаційні, структурно-функціональні і маніпулятивно-технологічні аспекти (С. Барматова, В. Бебик, М. Вершинін, М. Грачов, О. Зернецька, Н. Костенко, І. Підлуцька, Г. Почепцов та ін.). Європейській традиції суспільствознавчої думки більше притаманні філософсько-узагальнюючі, культурологічні та лінгвістичні підходи до проблем комунікації, завдяки чому в центрі уваги опиняється зміст політичних текстів і повідомлень, а також їх зв’язок із широким історичним і соціальним контекстом (К.-О. Апель, П. Бурдьє, Ю. Габермас, А.Єрмоленко, С. Лещев, І. Мальковська, У. Еко). Такий спосіб теоретизування, на думку дисертанта,- вельми продуктивний у вирішенні завдань пізнання суспільства, яке трансформується. За цих умов особливого значення набувають питання про забезпечення єдності змістового поля інформаційних обмінів владних й невідладних суб’єктів на основі символічних (“генералізуючих”) кодів політичної легітимації, габітусних структур, конвенційно- узгоджених ключових концептів.

У підрозділі 1.3. **“Загальні принципи використання дискурсивних методів аналізу політичної й соціокультурної динаміки”** дисертант розглядає і уточнює зміст поняття “політичний дискурс”, виокремлюючи його структурні ланки і обґрунтовуючи доцільність застосування зазначених дослідницьких стратегій до вивчення трансформаційних процесів в Україні.

Дискурс як сукупність письмових та усних текстів, які продукуються в процесі різноманітних комунікативних практик людей, є самостійним змістовним полем – певною символічною реальністю, що розвивається за відповідними законами і впливає на стан суспільства загалом. Такі

соціальні функції дискурсу привертають до нього увагу представників багатьох суспільно-гуманітарних наук – інтегративної та прикладної теорії тексту і комунікації (А. Баранов, Ф. Бацевич, М. Гаврилова, Т. Ковалевська, О. Селіванова), психолінгвістики (О. Вознесенська, Т.Ушакова), теорії аналізу дискурсу (П. Серіо, М. Пеше, Л. Філліпс, М. Йоргенсен, Н. Феркло). Окремі проблеми політичного дискурсу в добу пострадянських трансформацій розглядають Л. Бляхер, Ю. Ганжуров, К. Завершинський, К.Петров, В. Сергеев, О. Шевченко та ін. Проте в українській політології зазначена проблематика знаходиться на початковій стадії вивчення.

Всупереч розмаїттю трактувань категорії “дискурс”, майже всі міждисциплінарні дослідження цього феномену виходять з постулатів соціально-конструктивістської парадигми (Е. Гідденс, П. Бергер, Т. Лукман, М. Фуко), згідно з якою ідеї, висловлювання, самі засоби спілкування не тільки відображають світ, ідентичності й соціальні відносини, але й беруть активну участь у процесах їх створення і змін. І якщо політика - це, передусім, дія слів (П. Бурдьє), то політичний дискурс постає як засіб конструювання своєрідного семантичного простору, в якому точиться боротьба різноманітних індивідуальних і групових уявлень про навколишню дійсність; явища та події минулого і сьогодення набувають певних значень і оцінок, продукуються політичні норми, інститути, цілі, ієрархії цінностей. Політичний дискурс вбирає, асимілює змістові елементи, що виникають у всіх інших сферах суспільного життя, він моделює інтереси суспільства завдяки новим смислам, акцентам, значенням, номінаціям. Водночас, через посередництво своїх комунікативно-дискурсивних практик політичні суб’єкти виробляють певну позицію в політичному просторі, виявляють і артикулюють власну ідентичність.

Другий розділ “Роль політичної комунікації в процесі формування соціокультурного аспекту української макроїдентичності” складається з трьох підрозділів і присвячений загальним умовам і механізмам впливу комунікативно-дискурсивних практик політичних суб’єктів на реінтеграцію суспільства в Україні, а також перспективам створення на основі принципів універсальної комунікативної етики усталеної громадянсько-політичної спільноти, що отримує незворотній демократичний вектор розвитку.

У підрозділі 2.1. **“Соціокультурний і політико-семантичний простір як середовище і об’єкт дискурсивних практик української влади”** обґрунтовано тезу, згідно з якою повноцінна державність будь-якого історичного типу має опиратися на масові соціокультурні підвалини, тобто більш-менш узгоджену систему загально прийнятних цінностей і уявлень населення про основоположні принципи колективного буття. Єдиний соціокультурний простір як певний символічний універсум формується завдяки зусиллям політичних та духовно-інтелектуальних еліт, інших вагомих груп суспільства, що є носіями специфічних субкультур. Але в добу постмодерну виявляються тенденції до посилення мозаїчності, поліморфності, фрагментарності відкритих суспільств як інформаційно-комунікативних систем. Навіть у стабільному соціумі влада втрачає

попередню соціокультурну базу і можливість уніфікації, стандартизації, масовізації суспільного життя. Поряд з цими загальними явищами в період пострадянської трансформації в Україні спостерігається порушення еволюційності та спадкоємності процесів соціокультурного засвоєння і відтворення, які відповідають за системну і соціальну інтеграцію. “Культурна травма” (П. Штомпка) суспільної свідомості відбивається в її амбівалентності й культурних розколах, які мають регіональний, етнічний, різновіковий та інші параметри.

У дисертації доводиться, що становлення основ нового символічного порядку значною мірою відбувається завдяки вербальним дискурсивним практикам політико-владних суб’єктів. За рахунок комунікативно-дискурсивних механізмів зазвичай відбувається узагальнення і категоризація індивідуального та суспільного досвіду і знань, фіксація аксіологічних компонентів образу світу, тобто формування семантичного простору. В сучасній Україні він має риси розмитості, змістової невизначеності. В семантичному просторі виникло безліч ідеологічно навантажених понять, роз’єднуючих міфів та симулякрів. Демократія, певна річ, не передбачає тотального панування єдиної легітимної схеми світобачення, проте, не заперечує сам процес упорядкування семантичного поля загальнопоширених значень і цінностей. Цей процес має опиратися на діалогічну, а точніше, полілогічну модель масової комунікації, зокрема, її політичну складову. Замість цього дискурсивні практики владних суб’єктів здебільшого демонструють їх конфронтаційні інтенції та прагнення до інтелектуального панування. Це підтверджує семантико-лінгвістичний аналіз текстів політичної реклами, а також опозиційних номінацій головних учасників парламентських перегонів 2006 р. у матеріалах партійної преси. Лінгвістичні характеристики політико-владного дискурсу загалом дозволяють визнати його здебільшого монологічним, таким що апелює лише до окремих соціальних груп населення, завдяки чому постійно відтворює соціокультурну сегментацію українського соціуму.

У підрозділі 2.2. *“Концептуалізація нової соціокультурної реальності в дискурсі української національної ідеї”* представлені завдання, програма і результати аналітичного експерименту, самостійно здійсненого дисертантом. На основі емпіричних даних виявлено загальні тенденції розвитку дискусій, присвячених осмисленню української національної ідеї. Важливо також було визначити зміст домінуючих уявлень/інтерпретацій зазначеного концепту, встановивши оціночну складову висловлювань про неї, проаналізувавши коло метафоричних виразів, якими послуговуються автори. Опрацювання бази даних, що в кінцевому підсумку склала понад 250 конкордансів (фрагментів тексту), здійснювалося методом кількісного і якісного контент-аналізу. Результати експерименту відображено у відповідних таблицях і графіках, а також низці висновків, які, полягають у наступному: 1. протягом семи років дискусії на сторінках преси щодо української національної ідеї мають стійку тенденцію до поширення; 2. у медійному дискурсі концепт “національна ідея” наділений багатьма варіантами змісту, часто взаємними, орієнтованими на

заміщення або рекомбінацію; 3.рангова структура дискурсу національної ідеї, опрацьована на відповідному емпіричному матеріалі, нараховує понад 30 інтерпретаційних моделей, серед яких, за принципом знижувальної градації, розрізняються такі: невизначеність, консолідація/соборність України, державність/суверенітет, націоналізм/пан-українізм, пріоритет прав і свобод людини, культура/духовність, європейській вибір, історичні традиції, ідеологія тощо; 4.аналіз аксіологічної складової дискурсу національної ідеї показує, що переважна більшість респондентів позитивно ставиться до питання необхідності її формування, проте сумніваються, чи наявна вона у сучасній Україні, як і в тому, чи вірогідний за сучасних політичних умов її високий статус; 5.серед метафор, які використовуються у дискурсі національної ідеї, найпоширеніші “механічні” й “органічні” типи, причому останні переважають, але в цілому метафоричність висловлювань з цього приводу не надто виражена.

Результати дослідницького експерименту дають підстави вважати, що процес розширення дискусійного поля, спрямованого на національну ідею, за умов його публічності та незаангажованості учасників, слугує одним із способів зближення різних верств української громади, як і їх більшого порозуміння. Додатковим аргументом на підтвердження цієї думки є низька метафоричність дискурсу національної ідеї, що розглядається фахівцями як ознака слабкої конфліктності відповідного дискурсу.

У підрозділі 2.3. **“Ідеологічна складова політичної комунікації і формування її консенсуально-діалогічної моделі”** представлено загальну оцінку стану ідеології як важливого елементу масової свідомості, розглянуто ставлення до неї учасників дискусій про національну ідею. Має місце і критичний аналіз наукових підходів до інтегруючих функцій ідеології у сучасних суспільствах, а також її ролі у політичній комунікації та культурі у добу постмодерну.

На ґрунті систематизації спостережень у сфері поліфункціональності ідеології, здійсненої у дисертації, постав висновок про необхідність врахування актуальності ідеологічного чинника у владному дискурсі. Проте наявні соціально-політичні та соціокультурні умови життя суспільства не сприяють виробленню і впровадженню штучної інтегративної ідеології у масову свідомість. Як зазначають вітчизняні соціологи, ідеологічні орієнтації у їх традиційній формі не посідають вагомого місця в ідентифікаційних практиках суспільних груп. Пропонуються шляхи формування консенсуально-діалогічної моделі політичної комунікації в країні на засадах аргументативного дискурсу та етики взаємної відповідальності політичної влади і громадянського суспільства. Конкретні кроки в цьому напрямку пов’язані з послідовною відмовою влади від ідеолого-телеологічної трансформаційної парадигми мислення і дій та опануванням нею іншої - прагматико-генетичної.

У **“Висновках”** узагальнено основні результати дисертаційного дослідження та сформульовано рекомендації, які полягають у наступному.

Аналіз концептуальних підходів до процесів пострадянських суспільних трансформацій в Україні показав, що однією з найважливіших теоретичних і практичних проблем є осмислення глибокої соціокультурної кризи, яка гальмує формування української макросоціальної ідентичності. Встановлено факт розмаїтості як у понятійно-категоріальному апараті відповідного кола досліджень, так і у трактуванні змісту зазначеного явища. Така ситуація у вітчизняній науці відбиває об'єктивну складність ідентифікаційних процесів у державі, що являє собою фрагмент попередньої політичної над-системи, яка розпалася. Дається взнаки і вплив глобалізації та інформаційно-комунікативної революції, внаслідок чого відбувається послаблення традиційних механізмів суспільної інтеграції та способів легітимації політичної влади. Слід констатувати, що соціокультурна криза в Україні має переважно комунікативну природу, а її подолання пов'язане з переглядом нормативно-ціннісних підстав системної реінтеграції суспільства.

Проведений аналіз концептуальних підходів і результатів соціологічних досліджень, присвячених специфіці розвитку ідентифікаційних процесів в Україні, дає змогу розглядати соціокультурну ідентичність як матричну основу, що здатна гармонізувати всі інші типи ідентифікаційних практик суб'єктів.

Вивчення стану фундаментальних і прикладних напрацювань у сфері політичної комунікації показує, що її змістові аспекти, на відміну від системних, структурно-функціональних, технічних і маніпулятивно-технологічних, поки що недостатньо представлені у вітчизняних політологічних студіях. Відповідно до соціокультурної концепції комунікації, вона є інтерактивним процесом формування ціннісного консенсусу на основі включення до інформаційного обміну носіїв різних культурних кодів, засобом самоопису й самопізнання будь-якого суспільства. Тому інтеграційна роль соціальної комунікації та її політичної складової у суспільствах, що трансформуються, об'єктивно зростає.

Внаслідок систематизації поняття “дискурс” автор дисертації дійшов висновку, що у розмаїтого семантичного поля він є засобом вироблення спільних засад і правил, які визначають історичні спроби взаємопорозуміння людей між собою. Практика участі в політичному дискурсі віддзеркалює наявні громадянські сили і стосунки між ними, сприяє формуванню довіри між суспільством і владою. Виходячи з цього, у структурі політичного дискурсу доцільно виокремити його громадсько-політичний і владний елементи. Зазначені типи розрізняються за такими параметрами: а) метою дискурсивних практик суб'єктів (пізнавально-орієнтаційні, тактичні у першому випадку; скоріше інструментальні, стратегічні - у другому); б) результатами дій учасників дискурсу (поширення культурного й політико-ідеологічного плюралізму, наближення до змістової узгодженості, суголосся думок шляхом використання вільного полілогу і, відповідно, опосередкована корекція соціокультурних процесів завдяки організації вертикально-ієрархічного впливу на масову свідомість через імперативні форми та фреймові структури політичної мови). В

реальності ці типи перебувають у стані взаємозалежності та взаємозумовленості, а в межах загального політико-семантичного простору складається певна динамічна модель розподілу ролей і взаємодії суб'єктів політичного дискурсу.

Соціокультурний простір є результатом культурної інтеграції на підлозжі більш-менш єдиної системи цінностей та суспільних ідеалів, які перетворюються на культурні конвенціональні коди певного суспільства. Слід констатувати, що в сучасній Україні він має риси фрагментарності, роз'єднаності і поліморфності. За таких обставин реанімація владно-гегемоністської моделі політичної комунікації в Україні сьогодні неможлива. Проте становлення її консенсуально-діалогічної моделі відбувається вкрай повільно і суперечливо, що пов'язано з низкою причин, а саме: а) внаслідок дезінтеграції попереднього політичного і соціокультурного простору семантичне поле суспільно значущих змістів характеризується невизначеністю, подвійністю стандартів, розмитістю, що ускладнює механізми соціальної рефлексії, селекції та долучення нового досвіду на базі традиційних культурних кодів; б) політико-культурна сегментація України справляє додатковий негативний вплив на вироблення ціннісно-змістової бази суспільної інтеграції, провокує політичну конфронтацію, в тому числі, на рівні дискурсів; в) дискурсивні практики владних суб'єктів, незважаючи на поширену об'єднавчу риторику, здебільшого, не сприяють консолідації українського суспільства.

За підсумками власного аналітичного експерименту дисертант дійшов висновку, що українська національна ідея сьогодні виступає не стільки як усталений концепт і дієздатний чинник суспільної інтеграції, скільки в ролі точки перетину різноманітних дискурсивних практик, центральною темою громадських дискусій з актуальних проблем минулого, сьогодення і майбутнього України. Її значеннєве ядро є більшою мірою результатом природних процесів духовного виробництва активних суб'єктів громадсько-політичного дискурсу, ніж продуктом конструктивних зусиль владної еліти.

На підставі проведеного дослідження ідеологічної складової політичної комунікації й, зокрема, дискурсу національної ідеї зроблено висновок, що будь-яка традиційна або штучно вироблена інтегративна ідеологія не може слугувати вирішальним чинником перетворення українського суспільства у сучасну політичну націю.

У дисертації доведено, що ідеолого-телеологічна трансформаційна парадигма, відповідно до якої правляча еліта, опираючись на декларативний набір ідеологічних постулатів, пропонує своє бачення перспективних цілей розвитку, не адекватна меті модернізації й демократизації країни. Вона не здатна залучити внутрішні резерви суспільної самоорганізації, забезпечити достатню мотивацію участі у соціально-політичній творчості потенційно активних верств населення.

З метою переорієнтації всіх аспектів державної політики на прагматико-генетичну трансформаційну парадигму дисертант вважає за доцільне *сформулювати рекомендації*, спрямовані на зміну комунікативних стратегій владних суб'єктів, а саме:

1) враховувати у своїх комунікативних діях специфіку історичної генези і сучасної соціокультурної ситуації в країні;

2) виходити з визнання за суспільством і всіма його групами права на участь у дискусіях про вибір моделей розвитку країни і методи їх втілення у життя;

3) відмовитися від практики ігнорування або замовчування існуючих суперечностей, розколів і кризових явищ;

4) додержуватися мети щодо зниження конфліктності публічного дискурсу, недопущення символічного розподілу соціального й політичного світу на “свій” і “чужий”;

5) спрямувати вербальні комунікативні практики не стільки на декларацію догматів певних класичних ідеологій, скільки на вкорінення позицій центрizmu як ідейно-політичної основи для вироблення конвенційних норм і умов підтримки суспільного діалогу;

6) сприяти інституціоналізації самих консенсуально-дискурсивних практик шляхом підтримки їх життєздатних демократичних форм і процедур.

Зазначені кроки, що постали на ґрунті вивчення титульної наукової проблеми, є певними віхами перспективної програми актуальної справи гармонізації соціокультурного середовища і перетворення політичної комунікації в ефективний чинник реінтеграції українського суспільства, його об'єднання навколо сучасних завдань демократичного розвитку.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Ромашко О.О. Політична комунікація: зміна статусу і ролі в епоху постмодерна // Перспективи. Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. – 1 (29). – 2005. – С.85-90.

2. Ромашко А.А. Роль политической коммуникации в процессах социокультурной реинтеграции современной Украины: к постановке проблемы // Держава і право.- Вип.30.- 2005. – С. 776-783.

3. Ромашко О.О. Українська національна ідея в дзеркалі преси // Політичний менеджмент. 2006. - №2. – С.115-126.

4. Ромашко О.О. Національна ідея в громадсько-політичному дискурсі українських друкованих ЗМІ // Інтелігенція і влада / Громадсько-політичний науковий збірник. Вип. 7. Серія: політологія. – Одеса: Астропринт, 2006. – С.119-126.

5. Ромашко О.О. Політична комунікація та глобалізація на початку XXI століття: глобальні тенденції та українські проблеми // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

“Україна наукова ‘2003’”. Том 1. Державне управління. Політологія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 49-51.

6. Ромашко А.А. Проблемы гражданской идентичности в глобализированном мире: коммуникативный аспект // Матеріали IV Міжнародної науково-теоретичної конференції “XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія.” 26-27 травня 2005 р., м. Київ. Ч. 1. - С.312-315.

7. Ромашко О.О. Політична комунікація як чинник реінтеграції українського соціуму // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей IV міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Частина I. /Відп. ред. З. В. Гуцайлюк. – Тернопіль, 2006. – С.72-74.

АНОТАЦІЯ

Ромашко О. О. Політична комунікація як фактор соціокультурної реінтеграції сучасного українського суспільства. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 - політичні інститути та процеси. – Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2007.

Проаналізовано роль політичної комунікації у формуванні єдиного соціокультурного й політико-семантичного простору України. Розглянуто і систематизовано наукові підходи до сутності політичної комунікації, уточнені існуючі визначення поняття “політичний дискурс”, аргументовано практичні можливості застосування дискурсивних методів аналізу політики, запропоновано власні критерії і типологію структурування політичного дискурсу.

Проведено комплексний аналіз витоків соціокультурної природи, а також розглянуто загальні характеристики соціокультурного простору України як середовища й об’єкта дискурсивних практик політичної влади. На основі емпіричного матеріалу простежено динаміку, рангову структуру, аксіологічну і метафоричну складові дискурсу української національної ідеї.

Визначено місце і роль ідеології у політичному дискурсі, осмислено умови й завдання формування в Україні консенсуально-діалогічної моделі комунікації та переорієнтації державних стратегій з ідеолого-телеологічної на прагматико-генетичну трансформаційну парадигму.

Ключові слова: політична комунікація, політичний дискурс, соціокультурний і політико-семантичний простір, політико-дискурсивні практики, українська національна ідея.

АННОТАЦИЯ

Ромашко А. А. Политическая коммуникация как фактор социокультурной реинтеграции современного украинского общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия. – Одеса, 2007.

Диссертация посвящена анализу роли политической коммуникации в формировании единого социокультурного и политико-семантического пространства Украины. Предметом исследования является характер и содержание вербальных политико-дискурсивных практик как одного из важных факторов реинтеграции и макросоциальной идентификации украинского общества. Понятие реинтеграции акцентирует внимание на том факте, что сегодняшнее украинское государство является продуктом сложных и противоречивых исторических, социальных процессов, отразившихся на языковых, конфессиональных, мировоззренческих ориентациях населения, породивших политико-культурную дихотомию, свойственную политической жизни Украины. В работе предпринята попытка комплексного анализа истоков и природы социокультурного кризиса, в условиях которого происходит становление нового гражданского самосознания и формирование украинской политической нации.

Рассмотрев и систематизировав научные подходы к сущности феномена политической коммуникации и содержанию понятия “политический дискурс”, диссертант уточняет существующие определения. В исследовании дана оценка инструментальных возможностей современных методов дискурсивного анализа политики. Предлагается авторский вариант структуризации политического дискурса по субъектно-функциональному критерию.

В диссертации дана характеристика социокультурного пространства Украины как непрерывного процесса и результата культурной интеграции общества на основе более или менее устойчивой системы ценностей и идеалов, которые преобразуются в его конвенциональные культурные коды. Черты фрагментированности, несвязности, полиморфности, присущие ему сегодня, дают автору основание утверждать, что реанимация властно-гегемонистской модели политической коммуникации в Украине уже невозможна. Однако, становление консенсуально-диалогической модели происходит крайне медленно. На основе изучения источников в виде текстов и выступлений украинских политиков, материалов партийной прессы, текстов телевизионной и газетной политической рекламы сделан вывод, что, несмотря на “объединительную” риторику властных субъектов, их дискурсивные практики, большей частью, не способствуют консолидации украинского общества.

Впервые в отечественной политической науке на основе широкого эмпирического материала исследованы и выявлены тенденции развития дискуссий в прессе о содержании и роли украинской

национальной идеи как фактора консолидации общества. Представлены и проанализированы ранговая структура, оценочный и метафорический аспекты дискурса национальной идеи. Исходя из результатов аналитического эксперимента, автор делает следующий вывод: сегодня украинская национальная идея выступает не столько в роли устойчивого концепта и действенного фактора системной интеграции, сколько в виде точки пересечения разнообразных дискурсивных практик и центральной темы общественных дискуссий по поводу актуальных проблем исторического прошлого, настоящего и будущего Украины. Ее содержательное ядро является в большей мере результатом естественных процессов духовного производства активных субъектов гражданско-политического дискурса, чем продуктом конструирующих усилий властной элиты.

Проанализировав идеологическую составляющую политической коммуникации и дискурса национальной идеи, автор склоняется к мнению, что какая-либо традиционная или искусственно выработанная интегративная идеология не может служить решающим фактором превращения украинского общества в современную политическую нацию. Идеолого-телеологическая трансформационная парадигма, в соответствии с которой правящая элита, опирающаяся на декларативный набор идеологических постулатов, предлагает свое видение перспективных целей общественного развития, не адекватна задачам модернизации и демократизации страны. Она не способна задействовать внутренние резервы общественной самоорганизации, обеспечить достаточную мотивацию участия в социально-политическом творчестве потенциально-активных слоев населения. С целью переориентации всех аспектов государственной политики на новую, прагматико-генетическую трансформационную парадигму, в работе формулируется ряд практических рекомендаций относительно изменения коммуникативных стратегий властных субъектов, учет которых, по мнению автора, может способствовать гармонизации социокультурной среды и формированию консенсуально-диалогической модели политической коммуникации в Украине.

Ключевые слова: политическая коммуникация, политический дискурс, социокультурное и политико-семантическое пространство, политико-дискурсивные практики, украинская национальная идея.

SUMMARY

Romashko O. O. Political communication as a factor of sociocultural reintegration of modern Ukrainian society. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Political Sciences, speciality 23.00.02. – political institutes and processes. – Odessa National Law Academy. – Odessa, 2007.

The dissertation analyses the role of the political communication in the process of formation of unitary sociocultural and politico-semantic space of Ukraine. The subject of the investigation is the

character and content of politico-discursive practices as one of the important factors of Ukrainian society reintegration. The author studied and systematised scientific approaches to the subject-matter of political communication, specified the existing definitions of 'political discourse' concept, gave reasons for practical usage of discursive methods of analysis in politics, offered his own method of political discourse structuring.

Complex analysis of the origin of sociocultural nature was carried out in the dissertation, besides, the main characteristics of Ukrainian sociocultural space as the surroundings and object of political authorities' discursive practices were studied. On the basis of empiric material, the dynamics, rank structure, axiological and metaphoric components of Ukrainian national idea discourse were investigated.

The dissertation states the place and role of ideology in political discourse, studies conditions and tasks of formation of consensual-dialogue model of communication and retargeting of state strategies from ideology-teleological to pragmatics-genetic transformational paradigm.

Key words: political communication, political discourse, sociocultural and politico-semantic space, politico-discursive practices, Ukrainian national idea.